

УДК: 340.15 (477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.1.18>

ВІЙСКОВЕ СУДОЧИНСТВО ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ

Прус В.З.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії, історії та філософії права,
Національна академія внутрішніх справ
ORCID: 0000-0001-6818-0624*

Дорошук Н.О.,
*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії, історії та філософії права,
Національна академія внутрішніх справ
ORCID: 0000-0002-7564-6055*

Прус В.З., Дорошук Н.О. Військове судочинство Західноукраїнської Народної Республіки.

У статті проаналізовано діяльність військового судочинства у Західноукраїнській Народній Республіці в контексті їх самостійного функціонування в системі судової гілки влади. Зокрема визначено триступеневу систему військових судів, яка складалася з 12 польових військових окружних судів, 3 обласних судів (Львівської, Станіславської та Тернопільської військових областей) та Найвищого військового трибуналу Західноукраїнської Народної Республіки. Визначено організаційно-правові засади діяльності військових судів та безпосередньо ведення судочинства, зокрема правовою основою його залишалися чинними на той час кримінальний та кримінально-процесуальний кодекси Австро-Угорської імперії. Особливу увагу зосереджено на правовому статусі судів військових судів: визначено освітньо-кваліфікаційні вимоги суддів, порядок призначення та присвоєння військових звань, вступу на посаду, складання присяги судді (наведено текст присяги) та ін. Значну увагу у статті зосереджено на практичній складовій діяльності військових судів в умовах ведення військових дій та протидії державному будівництву з боку польського населення Східної Галичини. Так, повноваження військових судів поширювалися на злочини вчинені проти держави, посадових осіб, шпигунської та терористичної діяльності, а також злочинних діянь військово-службовців Української Галицької Армії. Детально проаналізовано судовий процес, зокрема участь потерпілих та обвинувачених, прокурора та адвоката, а також можливість введення спрощеної процедури для пришвидшення розгляду справи. Визначено особливості винесення вироків військовими судами та процес виконання покарання, особливо смертної кари. Особливо, варто зазначити, що теоретико-правовий аналіз діяльності військових судів у Західноукраїнській Народній Республіці у статті наповнений конкретними прикладами судових справ. Ключовим аспектом рукопису стали висновки авторів, в яких зазначено що судова влада у новоствореній державі була самостійною гілкою влади, а військові суди в складний для країни час ефективно працювали в напрямку розслідування та розгляду кримінальних справ, забезпечували в державі належний стан законності та правопорядку, чим внесли вагомий вклад у становлення української держави в Східній Галичині.

Ключові слова: Західноукраїнська Народна Республіка, військове судочинство, польові суди, Українська Галицька Армія, окружні суди, військовий трибунал.

Prus V.Z., Doroshchuk N.O. Military justice in the Western Ukrainian People's Republic.

The article analyzes the activities of military courts in the Western Ukrainian People's Republic in the context of their independent functioning within the system of the judicial branch of power. In particular, the author defines a three-stage system of military courts, which consisted of 12 field military district courts, 3 regional courts (Lviv, Stanislav and Ternopil military regions) and the Supreme Military Tribunal of the West Ukrainian People's Republic. The author defines the organizational and legal framework for

the operation of military courts and the conduct of court proceedings, in particular, the legal basis for it was the Criminal Code and the Code of Criminal Procedure of the Austro-Hungarian Empire, which remained in force at that time. Special attention is paid to the legal status of judges of military courts: the author defines the educational and qualification requirements for judges, the procedure for appointment and conferment of military ranks, taking office, and taking the oath of a judge (the text of the oath is provided), etc. The article focuses on the practical component of the activities of military courts in the context of military operations and opposition to state-building by the Polish population of Eastern Galicia. Thus, the powers of military courts extended to crimes committed against the state, officials, espionage and terrorist activities, as well as criminal acts of military personnel of the Ukrainian Galician Army. The author analyzes in detail the trial process, including the participation of victims and defendants, the prosecutor and defense counsel, as well as the possibility of introducing a simplified procedure to speed up the trial. The author identifies the peculiarities of sentencing by military courts and the process of execution, especially the death penalty. Separately, it should be noted that the theoretical and legal analysis of the activities of military courts in the Western Ukrainian People's Republic in the article is filled with specific examples of court cases. The key aspect of the manuscript is the authors' conclusions, which state that the judiciary in the newly created state was an independent branch of government, and military courts in a difficult time for the country worked effectively in the direction of investigation and consideration of criminal cases, ensuring the proper state of law and order in the state, and thus made a significant contribution to the establishment of the Ukrainian state in Eastern Galicia.

Key words: Western Ukrainian People's Republic, military justice, field courts, Ukrainian Galician Army, district courts, military tribunal.

Постановка проблеми. Сучасна російсько-українська війна поставила дилему перед українською юридичною спільнотою правильної юридичної кваліфікації військових злочинів та фахового здійснення судочинства у провадженнях про військові злочини та провадженнях де суб'єктом злочину є військовослужбовець. І хоча, на даний час в українській судовій системі немає військових судів, а їх функції виконують суди загальної юрисдикції, при цьому проблеми кваліфікації та провадження у вищезазначеній категорії злочинів зберігаються. У цьому контексті варто зазначити, що в історії українського державотворення існує позитивний досвід функціонування військового судочинства та кваліфікації військових злочинів. Ми б хотіли проаналізувати історичний досвід військового судочинства Західноукраїнської Народної Республіки (далі – ЗУНР), що існувала на теренах західноукраїнських земель сучасної України у 1918-1919 роках.

Постановка завдання. Мета статті полягає у комплексному аналізі військового судочинства ЗУНР в контексті функціонування загальної системи судочинства.

У відповідності з метою статті визначені такі основні завдання:

здійснити історико-правовий аналіз військового судочинства ЗУНР;

проаналізувати основоположні нормативно-правові акти що регламентували діяльність військових судів ЗУНР;

розглянути основні аспекти правового статусу судді ЗУНР.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичною основою нашої наукової статті стали положення, які містяться в дослідженнях та працях сучасних істориків та правників, зокрема: І. Бойка, Н. Дорошук, О. Карпенко, О. Кобиляцького, М. Кравчука, О. Красівського, І. Крип'якевича, М. Кугутяка, В. Кульчицького, В. Пруса та ін.

Виклад основного матеріалу. Важливе місце в системі органів судової влади ЗУНР займало військове судочинство, яке організаційно входило в структуру Державного секретаріату військових справ. Система його органів була організована на підставі розпорядження Державного Секретаріату ЗУНР від 16 листопада 1918 року про організацію військового судівництва [1, с. 344-345].

Система військових судів збройних сил республіки організаційно відповідала структурі військово-адміністративного поділу території ЗУНР, запровадженого Державним секретаріатом військових справ 13 листопада 1918 року, за яким уся територія держави ділилася на три військові області: Львівську, Станіславську та Тернопільську, та 12 військових округів, по чотири в кожній області [2, с. 76].

Першою, нижчою інстанцією системи військового судівництва були окружні військові суди. Головами цих судів являлися начальники окружних військових команд, окружні коменданти, які були старшими військовими начальниками на даній території.

Другою судовою інстанцією системи військової юстиції були військові суди Львівської, Станіславської та Тернопільської військових областей. Їх очолювали військові команданти цих областей. У склад цих судів входили представники Державної жандармерії ЗУНР, а також військові команданти військових округів, які входили в область.

Крім цього, ці судові установи були першою інстанцією у розгляді справ про особливо тяжкі військові злочини, вчинені цивільними особами, або тяжкі злочини, вчинені вояками та старшинами (офіцерами) Української Галицької Армії.

Третьою, останньою інстанцією в системі військового судівництва ЗУНР, був Найвищий військовий Трибунал.

Судді військових судів тимчасово керувалися у своїй діяльності по розгляду кримінальних справ старим кримінальним, кримінально-процесуальним та військовим законодавством Австро-Угорської монархії, до прийняття відповідних нормативно-правових актів органами законодавчої влади ЗУНР.

Вони знаходилися на дійсній військовій службі, керувалися в своїй діяльності військовими статутами, їм присвоювалися військові старшинські (офіцерські звання), які відповідали звичайним військовим званням Української Галицької Армії з додатком “суддя” або “судовий”.

Судді військових судів тимчасово керувалися у своїй діяльності у розгляді кримінальних справ старим кримінальним, кримінально-процесуальним та військовим законодавством Австро-Угорської монархії, до прийняття відповідних нормативно-правових актів органами законодавчої влади ЗУНР [3, с. 78-79]. Вони знаходилися на дійсній військовій службі, керувалися в своїй діяльності військовими статутами, їм присвоювалися військові старшинські (офіцерські звання), які відповідали звичайним військовим званням Української Галицької Армії з додатком “суддя” або “судовий”. Так, у січні 1919 року Державний Секретаріат (уряд) ЗУНР за поданням Державного секретаря військових справ, полковника Д. Вітовського, присвоїв чергові військові звання суддям системи військової юстиції. Звання підполковника-судді було присвоєно отаману (майору)-судді С. Тисовському, отамана-судді – сотнику (капітану) судді О. Подляшецькому, сотника-судді – п’ятнадцятьом поручникам (старшим лейтенантам) суддям, поручника-судді – трьом суддям-четарям (лейтенантам). Два військовослужбовці були удостоєні першого офіцерського звання Української Галицької Армії – судовий хорунжий [4, с. 119].

Для суддів військових судів при призначенні на посаду була передбачена обов’язкова умова – прийняття ними присяги на вірність Українській Народній Республіці та народу.

Текст даного документа звучав так: «Присягаю торжественно Всемогучому Богу і прирікаю на мою честь бути вірним Українській Народній Республіці і повинуватися її законам і розпорядкам.

Присягаю сповняти припоручені обов’язки після мого найліпшого знання і совісті на кожному мені, як військовому судді призначенім службовім місці - під час війни і мира, при тім мати все на увазі найвище добро моєї Вітчизни, виконувати закони і розпорядки, поуки і поручення моїх зверхників і залишити всякого рода надужиття моєї власти, так, Боже, мені допоможи. Амінь». Вказаний текст був затверджений на засіданні Ради Державних Секретарів 28 січня 1919 року. Цю присягу повинні були приймати не тільки військові судді, але також і всі судові службовці [5, с. 55-56].

У зв’язку з ускладненням військової ситуації на фронті, погіршенням політичної та соціально економічної ситуації в державі, підвищенням активності антидержавних виступів проти територіальної цілісності та державного суверенітету Західноукраїнської Народної Республіки частини польського населення, збільшенням кількості терористичних актів, випадків диверсій та саботажу проти органів влади української держави, особливо в м. Львові та західних повітах ЗУНР, органи влади повинні були прийняті більш жорсткі заходи щодо наведення порядку в армії та тилу з метою попередження та припинення антидержавних проявів, шпигунства та державної зради, як з боку солдатів та старшин УГА, так і з боку цивільного населення.

З перших днів становлення української державності в Східній Галичині військова влада зіткнулася з активною протидією частини польського населення і змушена була йти на рішучі заходи, іноді й жорстокі. В окремих регіонах місцеві начальні військові команди приймали рішення про створення польових судів, визначаючи на місцевому рівні їх статус, порядок розгляду ними справ, що вело до порушення законних прав громадян.

Так, 4 листопада 1918 року Українська військова команда Перемишльського округу прийняла рішення про створення польових військових судів. Вони були уповноважені розглядати справи

про заворушення загального спокою; заборонені збори і зібрання, грабежі та розбої; стрілянину в місті та околицях; напади на українські війська, жовнірів та функціонерів; антиукраїнські демонстрації та відозви; носіння та зберігання в помешканнях зброї та амуніції. За ці діяння було встановлено смертну кару. Звичайно, даний крок був відповіддю полякам у зв'язку з їх антиукраїнським повстанням у Львові, однак він був прийнятий з порушенням встановленого порядку. Місцеві команди були некомпетентними встановлювати види діянь, що є злочинами, та міру відповідальності за їх вчинення, а також утворювати судові органи влади [6, с. 35]. Це компетенція центральних органів законодавчої та виконавчої влади. Такі випадки мали місце і в інших повітах. З метою наведення порядку в діяльності польових судів на державному рівні було прийнято ряд нормативно-правових актів, що регулювали їх діяльність.

30 листопада 1918 року на основі розпорядження Державного Секретаріату (уряду) ЗУНР було організовано польові суди. На виконання цього розпорядження Президентом Ради Державних Секретарів, К. Левицьким та заступником Державного секретаря військових справ отаманом П. Бубелою, було видано розпорядження про основні засади організації та діяльності даних органів військової юстиції [7, с. 137].

Введення органами влади польових судів зі спрощеним та прискореним порядком розгляду кримінальних справ суперечило демократичним принципами закону Української Національної Ради від 21 листопада 1918 року «Про тимчасову організацію судів і влади судової», який гарантував громадянам ЗУНР право використання рідної мови при проведенні дізнання і на судових засіданнях, гласність судового розгляду, змагальність сторін, право обвинуваченого на користування допомогою адвоката, право на оскарження рішення по справі в судові установи вищої інстанції [6, с. 36].

Це був непопулярний, однак вимушений крок органів державної влади республіки спрямований на забезпечення державної безпеки, територіальної цілісності, утвердження державності, покращення обороноздатності ЗУНР. Введенням даних каральних органів влада надіялася подолати активну протидію вороже налаштованих проти української держави елементів, забезпечити тили Української Галицької Армії від ворожих проявів, актів саботажу та тероризму. Цей крок також був спрямований на посилення боротьби з дезертирством в військах та переходами окремих вояків на сторону ворога, наведення в армії суворої дисципліни, без чого перемога над переважаючими силами армії другої Речі Посполитої підтримуваної як матеріально, так і з військової сторони державами Антанти була б неможливою.

Відповідно до розпорядження Державного секретаріату військових справ від 30 листопада «Про тимчасове підпорядкування цивільних осіб військовому судівництву» юрисдикція польових судів поширювалася не тільки на військовослужбовців УГА, але також і на цивільних осіб, якщо вони вчиняли суспільно-небезпечні діяння, спрямовані проти територіальної цілісності ЗУНР, її державної безпеки та обороноздатності, державну зраду, пошкодження залізниць, пошкодження державного телеграфу та телефону, вбивства та тяжкі тілесні ушкодження, інші тяжкі злочини. Кримінальні справи проти цивільних осіб у випадку вчинення ними грабежів, розбоїв чи публічного насильства також розглядалися польовими судами [8, с. 15].

Польові суди повинні були бути створені при кожній з дванадцяти окружних військових команд. Допускалося утворення одного польового суду на два військових округи в тому випадку, коли не вистачало суддів, або коли не було достатньої кількості кримінальних справ, які повинні були розглядатися даними судами.

Суддями польових судів могли бути тільки особи з вищою освітою, які здали суддівські або адвокатські іспити. Кандидатури на посади суддів польових судів та технічного персоналу подавалися керівництвом окружних військових команд для затвердження Державним секретаріатом військових справ [4, с. 120].

Структура польових судів Української Галицької Армії ЗУНР мала такий вигляд: голова суду, який очолював установу та головував на судових засіданнях, суддя-слідчий та суддя-прокурор. До обов'язків судді-слідчого входило проведення слідчих дій, допитів, збір доказів, підготовка зібраних матеріалів до судового засідання. Суддя-прокурор забезпечував державне обвинувачення при здійсненні судового розгляду кримінальних справ.

Розглядаючи кримінальні справи, польові суди користувалися законодавством, що регулювало питання військової юстиції Австро-Угорщини. Австрійське військово-законодавство карне було досить суворим та передбачало можливість засудження до смертної кари [9, с. 87-88]. При винесенні

сені польовими судами смертних вироків вони направлялися через Державний секретаріат військових справ на затвердження Радою Державних Секретарів ЗУНР, яка була останньою інстанцією, що могла змінити вирок чи відкласти його виконання.

У випадку засудження вояків та старшин УГА до покарань пов'язаних з позбавленням волі було прийнято рішення про створення в містах Станіславі, Дрогобичі та Чорткові спеціальних установ «Військових заведень карних», де останні мали б відбувати покарання [10, с. 75-76].

До системи військово-польових судів, крім окружних, входили також польові суди, що були створені в військах Української Галицької Армії, яка вела бойові дії на українсько-польському фронті, вони ще називалися доразовими, мається на увазі судами на місці.

Польові суди в складі діючої армії були створені при трьох військових групах. Групі «Північ», яка діяла в районі Сокаля, Бевза, Рави-Руської, групі «Південь», яка діяла в районі Хирова, Самбора, Рудок, Старого Самбора, та військової групі «Львів», яка стояла на підступах до Львова. Для розгляду кримінальних справ вчинених офіцерським складом УГА, а також справ про шпигунство та допомогу неприятелю на фронті було створено польовий суд Головної військової команди українського війська, який був утворений розпорядженням Державного Секретаріату військових справ від 28 січня 1919 року [10, с. 183].

Військово-польові суди, розглядаючи кримінальні справи, певною мірою обмежували права та законні інтереси обвинувачених. Так, адвокати та оборонці допускалися до розгляду справи тільки при наявності особливого дозволу Державного секретаріату військових справ. Було припинено діяльність суду присяжних [11, с. 338]. Ці обмеження були встановлені з причин недопущення розголошення державної та військової таємниці. З цих же причин судові засідання проходили в закритому режимі, без допуску громадськості, близьких та рідних підсудного. У законодавстві не було передбачено право оскарження підсудним винесеного відносно нього вироку.

У багатьох випадках, виходячи з складної військової та політичної ситуації, польові (доразові) суди виносили досить суворі рішення. Так, вирок Суду польового окружної військової команди в Станіславі від 29 квітня 1919 року було розстріляно за дезертирство п'ятьох стрільців: І. Олещука, С. Місієвича, П. Стецького, І. Свистуна, Р. Слободяна [12, с. 47]. 29 березня 1919 року за зраду та злочинні діяння проти окружної сили (армії) ЗУНР польовим судом окружної військової команди у м. Золочеві було засуджено 28 осіб, 25 з них на „кару смерті” через повішання. Державний секретаріат вісьмом із них замінив смертну кару на 10 років ув'язнення [12, с. 48].

Поряд з цим потрібно відмітити, що співробітники польових судів не тільки здійснювали правосуддя, але також за необхідності ставали зі зброєю в руках до строю підрозділів УГА та боролися з ворогом, проявляючи особисту відвагу та організаторські здібності. В історію УГА увійшов приклад героїчного вчинку судді-поручика М. Стойка, який в квітні 1919 року в ході боїв за Щирець зібрав 40 чоловік, які знаходилися під слідством за нетяжкі злочини та 300 жовнірів, організував контрнаступ на польські війська, відкинув їх від міста. Підрозділи УГА в ході тих боїв завладіли залізничною станцією Глинна [13, с. 19].

Потрібно звернути увагу і на той факт, що мали місце випадки, коли до польових судів направлялися справи про злочини, які не складали серйозної суспільної небезпеки. Так, 5 березня 1919 року з окружної прокуратури до польового суду Станіславської окружної військової команди було направлено справу про обвинувачення гр. Ю. Василенюка в закличках до опору українським військам та несплати податків. Фактично Ю. Василенюк, розмовляючи з жителями села, скаржився на важке економічне становище і пропонував не сплачувати гроші за рубку лісу. Військовий суд не прийняв даної справи до свого провадження та повернув її до окружного суду, не вбачаючи в діях селянина загрози для безпеки та обороноздатності держави [13, с. 20]. Цей факт свідчить про те, що польові суди застосовували суворі міри покарання тільки щодо тих вояків та цивільних осіб, які своїми діями посягали на безпеку ЗУНР та боєздатність УГА, та не приймали до свого провадження справи про злочини, що не представляли безпосередньої загрози для безпеки держави та бойової готовності армії.

Поряд із цим, як і в кожній армії світу, в Українській Галицькій Армії мали місце випадки мародерства та грабежів серед військовослужбовців. На військово-польові суди та Польову жандармерію УГА було покладено обов'язок попереджувати та припиняти ці ганебні явища, які підіривали авторитет армії і держави. Установивши такі факти, військові суди виносили суворі вирoki, призначаючи за необхідності смертну кару.

Так, в березні 1919 року Тернопільський польовий суд засудив до смертної кари через розстріл

двох десятників та одного стрільця місцевої військової команди, які займалися грабежами крамниць та складів. Вирок відносно них було приведено у виконання [14, с. 76].

Військово-польові суди УГА продовжували свою діяльність і в умовах перебування збройних сил ЗУНР в еміграції. У військових таборах УГА в Чехословаччині діяли армійські суди, які розглядали кримінальні справи про крадіжки грошей, крадіжки коней та інші.

Висновки. Таким чином можна зробити висновок, що систему військового судочинства становили доразові польові суди, що були створені в листопаді 1918 року при окружних військових командах та при трьох військових групах (корпусах), військові обласні суди та Найвищий військовий Трибунал.

Будучи самостійною гілкою влади цивільної та військові суди в складний для держави час ефективно працювали в напрямку розслідування та розгляду кримінальних та цивільних справ, забезпечували в державі належний стан законності та правопорядку, чим внесли вагомий вклад у становлення української держави в Східній Галичині.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Історія Українського війська. Крип'якевич І., Гнатевич Б. та ін. Т. II. Київ, 1995. 463 с.
2. Прус В., Шкуратенко О. Організаційно-правові засади діяльності державної жандармерії Західно-Української Народної Республіки. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. Вип. 4 (14). Кив, 2020. С. 75–87.
3. Історія судових та правоохоронних органів України. Курс лекцій Дорошук Н.О., Прус В.З., Шкуратенко О.В. (кер.авт.кол.) та ін., Київ: Видавництво «Фенікс», 2022. 280 с.
4. Кравчук М. Військове будівництво ЗУНР. *Вісник академії правових наук України*. № 2, 1993. С. 118–120
5. Карпенко О. Листопадова 1918 р. національно-демократична революція на українських землях. *Український історичний журнал*. № 1. 1993. С. 54–60.
6. Кобиляцький М. Діяльність Державної жандармерії в ЗУНР. *Право України*. № 5, 1998. С. 34–37.
7. Дорошук Н. Особливості розвитку законодавства Західноукраїнської Народної Республіки. *Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації*. Матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції: Зб. наук. праць. Переяслав-Хмельницький, 2019. Вип. 45. С. 136–141.
8. Кравчук К. Правоохоронні органи Західноукраїнської Народної Республіки. *Науковий збірник ЮІ ТАНГ*. Випуск 1. Тернопіль, 2000. С. 12–16.
9. Красівський О. Галичина у першій чверті ХХ ст. Проблеми польсько-українських стосунків. Львів, 2000. 304 с.
10. Кугутяк М. Галичина: Сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX – 1939 р.). Івано-Франківськ. 1993. 200 с.
11. Історія держави і права України. Курс лекцій / В.М. Щербатюк (кер. авт. кол) П.П. Захарченко, О.В. Кузьминець, Н.О. Дорошук, В.З. Прус та ін. Київ: Видавництво «Фенікс», 2018. 496 с.
12. Кульчицький В., Лісна В. Виникнення Західноукраїнської Народної Республіки. *Вісник Львівського державного університету*, 1994. Серія юридичних наук. Випуск 31. С. 45–49.
13. Кульчицький В., Бойко І. Система судових органів Галичини у складі Австро-Угорщини. *Право України*. 2001. № 11. С. 18–21.
14. Костицький М., Тищик Б. Західно-Українська Народна Республіка (1918–1923): Навчальний посібник. Львів, 1992. 100 с.